

جرم شناسی اسلامی

گرایش نوین حقوق کیفری ایران و جهان اسلام

تالیف:

دکتر سید محمد رضا موسوی فرد

شوریهت علمی دانشگاه و پژوهشگر

(دکترای تخصصی حقوق جزا و علوم سیاسی و روابط بین الملل)

مقدمه:

دکتر محمد ابراهیم شمس ناتری

دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسین آقایی جنت هکان

دانشیار دانشگاه چمران اهواز

دکتر سید محمود میر خلیل

دانشیار دانشگاه تهران

تقریظ آیت الله علامه محقق حاج شریفی خوانساری

مجمع علمی و فرهنگی مجد

عنوان و نام پدیدآور : جرم‌شناسی اسلامی: گرایش نوین حقوق کیفری در ایران و جهان اسلام /

سید محمد رضا موسوی فرد.

سرشناسه : موسوی فرد، سید محمد رضا،

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۲۱-۱ :

شماره کتابشناسی ملی : ۵۲۲۶۷۰۳ :

مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۷.

موضوع : جرم‌شناسی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع : Criminology -- Religious aspects -- Islam :

موضوع : حقوق جزا (فقه)

موضوع : (Criminal law (Islamic law :

موضوع : حقوق جزا -- ایران

موضوع : Criminal law -- Iran :

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۷۵ :

رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ ج۴/م۹۵/ BP

رخصه فهرست نویسی : فیبا

هرگونه کتب شامل امتیازات منتهی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

جرم‌شناسی اسلامی (گرایش نوین حقوق کیفری ایران و جهان اسلام)

تألیف: دکتر سید محمد رضا موسوی فرد

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۷ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و در حد «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۲۱-۱

ISBN: 978-600-193-921-1

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منبری جاوید و شهدای رانداری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۳۳۸۶۰۲۹

فروشگاه مرکزی: تقاطع خیابان منبری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com

E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۳	تقریظ آیت‌الله علامه محقق حاج شریفی خوانساری
۱۷	مقدمه ای بر اثر حاضر
۱۹	مقدمه‌ای بر این اثر
۲۱	مقدمه‌ای بر اثر حاضر
۲۳	مقدمه
۲۷	فصل اول: تعاریف کلیات و رویکردهای جرم‌شناسی اسلامی
۲۷	پیش درآمد بحث جرم‌شناسی اسلامی
۳۱	مبحث اول: کلیات جرم‌شناسی اسلامی
۳۱	گفتار اول: تعریف جرم‌شناسی اسلامی
۳۵	گفتار دوم: خصایص، ویژگی‌ها و جرم‌شناسی اسلامی
۴۳	مبحث دوم: رابطه جرم‌شناسی اسلامی با دیگر علوم مربوطه
۴۳	گفتار اول: رابطه جرم‌شناسی اسلامی با حقوق جزای اسلامی
۴۸	گفتار دوم: جرم‌شناسی اسلامی و روان‌شناسی اسلامی
۵۲	گفتار سوم: رابطه جرم‌شناسی اسلامی با جامعه‌شناسی
۵۹	گفتار چهارم: رابطه جرم‌شناسی اسلامی با اقتصاد
۶۸	گفتار پنجم: رابطه فقر و جرم از منظر جرم‌شناسی اسلامی
۷۹	مبحث سوم: دیگر رویکردهای علم جرم‌شناسی اسلامی
۷۹	گفتار اول: علل بروز رفتار جنایی از منظر جرم‌شناسی اسلامی
۸۴	گفتار دوم: ویژگی‌های شخصیتی از منظر جرم‌شناسی اسلامی
۹۵	گفتار سوم: کلیت و کارکرد دین در اندیشه‌های جرم‌شناختی
۱۰۵	گفتار چهارم: رویکردهای جرم‌شناسی اسلامی در باب مجازات‌ها
۱۰۵	الف. رویکرد مبتنی بر سهولت و مدارا در جرم‌شناسی اسلامی در باب حدود
۱۰۸	ب. رویکرد جرم‌شناسی اسلامی در باب تعزیرات
	گفتار پنجم: رویکردهای انحرافی از منظر جرم‌شناسی اسلامی (جرم‌شناسی
۱۱۰	انحراف)
۱۲۳	گفتار ششم: بزه‌پوشی از دیدگاه جرم‌شناسی اسلامی

فصل دوم: بررسی تطبیقی پیشگیری از منظر جرم‌شناسی اسلامی و غربی.....	۱۳۱
کلیات.....	۱۳۱
مبحث اول: مؤلفه‌های اصلی پیشگیری در جرم‌شناسی اسلامی.....	۱۳۲
گفتار اول: پیشگیری از دید اسلام.....	۱۳۲
گفتار دوم: نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری.....	۱۳۶
گفتار سوم: نقش یاد خدا و قیامت (یوم‌الحساب) در پیشگیری از جرم.....	۱۴۹
گفتار چهارم: نقش یاد خدا و مرگ در پیشگیری از گناه و جرم.....	۱۵۳
گفتار پنجم: نقش رعایت عفاف و حجاب واقعی در پیشگیری از جرائم.....	۱۵۵
گفتار ششم: کارکرد قاعدهٔ سد ذرائع در پیشگیری در حوزهٔ جرم‌شناسی اسلامی.....	۱۶۰
مبحث دوم: پیشگیری از منظر جرم‌شناسی غربی.....	۱۷۰
گفتار اول: کلیات پیشگیری.....	۱۷۰
گفتار دوم: مفهوم کلاسیک پیشگیری در جرم‌شناسی غربی.....	۱۷۴
گفتار سوم: بررسی مفهوم پیشگیری از دیدگاه مکاتب نظری جرم‌شناسی.....	۱۷۶
مبحث سوم: انواع راقسا پیشگیری از جرم در جرم‌شناسی کلاسیک.....	۱۸۰
گفتار اول: پیشگیری اجتماعی.....	۱۸۰
گفتار دوم: پیشگیری رشد‌دار یا زودرس.....	۱۸۲
گفتار سوم: پیشگیری و معی.....	۱۸۴
گفتار چهارم: پیشگیری محیط.....	۱۸۵
گفتار پنجم: پیشگیری کنشی و غیر کنشی و واکنشی کیفری و قضایی.....	۱۸۶
گفتار ششم: پیشگیری اولیه یا نخستین.....	۱۸۹
گفتار هفتم: پیشگیری ثانویه یا دومین.....	۱۹۰
گفتار هشتم: پیشگیری ثالث.....	۱۹۱
گفتار نهم: پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال.....	۱۹۳
فصل سوم: باز اجتماعی شدن مجرم و گناهکار از دید جرم‌شناسی اسلامی.....	۱۹۵
کلیاتی در باب باز اجتماعی شدن فرد گناه‌کار (مجرم).....	۱۹۵
مبحث اول: کلیات باز اجتماعی شدن از منظر جرم‌شناسی اسلامی.....	۱۹۸
گفتار اول: مفهوم و کلیت توبه در اسلام.....	۱۹۸
گفتار دوم: جایگاه توبه در جرم‌شناسی و حقوق جزای اسلامی.....	۲۰۳
گفتار سوم: توبه در حق‌الله از منظر جرم‌شناسی اسلامی.....	۲۰۶
گفتار چهارم: توبه در حق‌الناس از منظر جرم‌شناسی اسلامی.....	۲۰۹
گفتار پنجم: توبه معادل نهاد تعلیق مجازات در جرم‌شناسی اسلامی.....	۲۱۱
گفتار ششم: قاعده درأ، رویکردی جرم‌شناسانه در حقوق جزای اسلام.....	۲۱۴

۲۱۵.....	مبحث دوم: دیگر رویکرد جرم‌شناسی اسلامی در روند باز اجتماعی شدن
۲۱۵.....	گفتار اول: کلیات عفو و آثار آن در جرم‌شناسی اسلامی
۲۱۸.....	گفتار دوم: عفو عمومی از منظر جرم‌شناسی و حقوق کیفری اسلامی
۲۲۰.....	گفتار سوم: عفو خصوصی جرم‌شناسی و حقوق کیفری اسلامی
۲۲۴.....	گفتار چهارم: وجه افتراق دو نهاد جرم‌شناسی اسلامی در روند باز اجتماعی شدن
۲۲۶.....	منابع و مآخذ
۲۴۲.....	آثار تألیفی چاپ شده پدیدآورنده
۲۴۴.....	آثار در دست‌الایف و نگارش شده پدیدآورنده

پیشگفتار

سپاس بی‌کران خویش را به پیشگاه خداوند بی‌همتا تقدیم می‌کنم، سر نیاز به آستانهٔ نازش می‌سازد و از اتوانی و حقارت خویش برای درک بزرگی‌اش، به او پناه می‌برم. از ذات مقدس بی‌شمار تعالی یاری می‌طلبم که توفیقی دست داد با علم و دانش اندک خویش، این بار در وادی جرم‌شناسی دست‌به‌قلم شوم. اگرچه حوزهٔ جزا و جرم‌شناسی حوزهٔ تحصیلی و تخصصی این بنفیر است، بر خود فرض می‌دانم قبل از هر چیز، از اساتید بزرگ و صاحب‌نظر در این حوزه خست طلبم؛ چرا که با وجود نخبگان است که علم در هر حوزهٔ مطالعاتی روزبه‌روز در گسترش و سرفراز می‌کند. از این رو کسانی که در علمی صاحب‌نظر و به قول معروف دارای حق آب و شل هستند و عمر گران‌بهای خویش را در آن حوزه سپری کرده‌اند بر گردن همهٔ ما حق دارند. ادب حکم می‌کند از آن‌ها رخصت طلبیم. امید است در صورت مشاهدهٔ خطا، این حقیر را ارشاد کند. تمام مساعی را در حل آن به کار بندم.

در خصوص اثر حاضر باید بگویم، هنگامی جرقه‌های تحریر این کتاب در ذهن اینجانب زده شد که در مقطع کارشناسی ارشد رشتهٔ حقوق جزا و جرم‌شناسی، در درس جرم‌شناسی برای ارائهٔ کنفرانسی با موضوع بدیع «جرم‌شناسی اسلامی» شروع به مطالعه و تحقیق کردم و حوزهٔ مطالعاتی فوق را به‌واقع حوزه‌ای بدیع و نامشروع با تحقیق و تفحص مشاهده کردم اثری در حوزهٔ جرم‌شناسی اسلامی به‌صورت مدور و دایره‌ای وجود ندارد و این امر انگیزه‌ای مضاعف برای تحریر اثر حاضر به وجود آورد.

باید بگویم در حال حاضر تنها آثاری که با عنوان نوین علمی در این خصوص وجود دارد دو پایان‌نامهٔ مقطع کارشناسی ارشد است با عنوان مشترک «بررسی تطبیقی جرم‌شناسی اسلامی عرفی و جرم‌شناسی عرفی» که در دانشگاه پیام نور تهران دفاع شده است و نیز یک مقاله که با همین عنوان در یک کنفرانس پذیرفته شده و در آذرماه ۱۳۹۵ به چاپ رسیده است. آثار نام‌برده صرفاً به گوشه‌هایی از این علم مغفول‌مانده پرداخته است و اثری از قرائت‌های عمیق جرم‌شناسانه که در مقایسه با جرم‌شناسی غربی حرفی برای گفتن داشته باشد در آن وجود ندارد. همهٔ این عوامل باعث شد که شروع به طرح‌ریزی مقدماتی برای تهیهٔ این کتاب کنم. پس از این تحقیق، تصمیم گرفتم به‌دلیل غنای احکام

اسلامی چه در قرآن و سنت و چه در نظام اسلامی دست تدوین کتاب جرم‌شناسی اسلامی بزنم که از این طریق که هم حوزه جرم‌شناسی اسلامی که واقعاً مورد غفلت اندیشمندان واقع شده و در این وادی آن‌طور که شایسته است قلم‌فرسایی نشده، مورد عنایت بیشتر قرار گیرد و هم با این بررسی‌های تطبیقی، بتوان نقاط ضعف و قوت آن را با جرم‌شناسی امروزی و کلاسیک غربی به‌خوبی واکاوی کرد.

یکی از مشکلات اساسی‌ای که بر سر راه تحریر اثر حاضر وجود داشت، این بود که در حوزه جرم‌شناسی اسلامی منابع آن‌چنان مدونی وجود نداشت یا اگر وجود داشته‌ما از آن اطلاع نداشته‌ایم و در دسترس ما نبوده است. همین امر باعث شد در مرحله مطالعه و تحقیق، و نیز در مرحله تعریف ساختار، تلاش مضاعفی انجام دهیم. یکی دیگر از عواملی که باعث شد اثر حاضر با سختی‌هایی همراه باشد این بود که مطالعه و قلم‌فرسایی در حوزه دین، جایست ویژه‌ای در گزینش مطالب از متون دینی مرتبط با موضوع فوق می‌تواند بسیار دشوار باشد. به همین جهت، در این مقاله به زبان حقوقی و جرم‌شناسی بیان کنیم و همین امر مستلزم این بوده که بیشتر از منابع اصلی و مورد وفاق بهره بگیریم.

البته در مواقع استفاده از کتب قرآن کریم، اعجاز این کتاب آسمانی را در تحریر مطالب حس می‌کردیم و در مواردی که نیاز به تفسیر بود سعی می‌کردیم از تفاسیر معتبر علمای بزرگ که تقریباً مورد توافق هم هستند استفاده کنیم و در خصوص گزینش روایات مرتبط با موضوع، سعی کردیم از منابع دینی‌ای استفاده کنیم که دارای سند معتبر هستند. در حوزه استفاده از دکت‌ترین‌های موجود در جرم‌شناسی اسلامی سعی کردیم از افراد صاحب‌نظر در این حوزه استفاده کنیم تا به‌تنهایی این کمبود منابع مدون جبران و اصالت اثر حاضر بیش از پیش شود.

اما در حوزه جرم‌شناسی غربی، تعداد منابع مدون و مقالات زیاد بود و هرچند شاید منابع دسته اول بدیع‌تر باشد، سعی شد تا جایی که فرصت و امکانات و منابع اجازه می‌داد، مطالب مرتبط با موضوع، گزینش و در تدوین اثر حاضر با ذکر منبعی مورد استفاده قرار گیرد. البته در هنگام فیش‌برداری، به‌علت اینکه بعضی منابع قدیمی بودند، با مشکلاتی روبه‌رو شدیم که قابل ذکر نیست. به‌هرحال اثر حاضر با تمام مشکلات و موانع موجود، به رشته تحریر درآمد و البته دارای نواقصی است و این مسئله همیشه قرین و همزاد آثار اول در هر حوزه‌ای است. در اینجا بر خود واجب می‌دانم در پاسخ، به برخی از سوالات ابهامات بپردازم: اولاً: اینکه مطرح‌شده اصلاً تقسیم‌بندی به جرم‌شناسی اسلامی و غربی درست است یا خیر؟ در پاسخ باید بگویم به‌دوراز هرگونه تعصبی به قضیه بنگریم پاسخ مثبت است، چرا که اصل علمی بنام جرم‌شناسی از قرون هیجدهم و نوزدهم در دنیای غرب

کلید خورد در دیگر کشورهای خاور دور و امثالهم نبوده پس این نامگذاری عرفی و گاهی نیز نزدیک به واقع تر است و در مقابل آن علم نوینی بنام جرم‌شناسی اسلامی است که ما ادعا می‌کنیم تابه‌حال بدین کیفیت مدون و با قرائت تخصصی در جهان اسلام با استفاده از متون دینی سابقه‌ای ندارد در نتیجه چون که از دل دین شامل آیات و گاهی روایات آمده لا جرم جرم‌شناسی اسلامی نامیده می‌شود. ضمناً ما اصلاً چنین ادعایی نداریم که خط‌کشی شده با علوم برخورد کنیم؛ چراکه علم محدود به مکان و زمان خاصی نیست، یا اینکه بخواهیم بادید تعصب گرایانه و کورکورانه به قضیه نگاه کنیم و مثالی همچون فیزیک اسلامی و... را مطرح کنیم. مؤکداً با توجه به استدلال بالا و ماهیت محتوایی اثر حاضر آن را جرم‌شناسی اسلامی نامگذاری کردیم. ثانیاً؛ برخی دیگر از منتقدان گرامی چنین تصریح کرده‌اند جرم‌شناسی غربی نوعاً بسیار پیشرفته و با نگاه علمی با قضایا برخورد می‌کند، این علم ادعایی ما چنین قابلیت را ندارد و اصلاً به دید برخی از عزیزان قابل‌سنجش نیست که پاسخ به ادای احترام کامل به نظر منتقدان گرانقدر باید بگوییم هر علمی در ابتدا چنین شامل افه نبوده و در گذر زمان متکامل می‌شود که جرم‌شناسی نیز نوعاً از این قاعده عام چه در بحث جرم‌شناسی کلاسیک و چه جرم‌شناسی اسلامی مستثنی نیست. روی دیگر سخن با برخی اساتید معظم و منتقدان گرامی است همیشه خودمان شعار تغییر و میدان دادن به سر و ایده‌ها را می‌دهیم ولی نوعاً اگر جایی برخلاف مشی ما بود اصلاً قبول نداریم؛ این همان برخورد گزینشی است که حداقل به عنوان روشنفکر بگذاریم حرف‌ها و ایده‌های نرگفتا شود تا چه موقع می‌خواهیم گوش به فرمان گفتمان‌های اجنبی باشیم زمانی نیز می‌باید اندیشمندان ما بدین نکته برسند که خود پرچمدار علمی باشند و نه صرفاً مترجم و حاوی مصائب دیگران در حوزه علوم انسانی و... این بازگشت غرورمند علمی می‌تواند زمانی به اثبات برسد که ما می‌دانیم این سرزمین اندیشمندانی همچون ابوعلی سیناها، ابوریحان بیرونی‌ها و امثالهم داشته و نام ایران بر تارک علم درخشیده است. حال اگر برخی منتقدان به خاطر وجه اسلامی نام‌نصفانه این حقیقت را زیر سؤال می‌برند باید بگوییم ایران و ایرانی از همان ابتدا یکتاپرست بوده و هست، نتیجتاً اسلام دین مختص عرب نیست، اسلام در نوع خود کامل‌ترین متد و حیانی برای پرستش عبودیت است. امید است بدین نقطه برسیم با توجه به ظرفیت‌های موجود خودمان راه تقلید صرف گونه علمی در علوم انسانی را به اسم روشنفکری به مردم تحمیل نکنیم اما در دانشگاه‌ها شاهد آن هستیم، همچنان که نقطه مقابل آن نیز صدق می‌کند در دین هیچ اجباری نیست، راه هدایت از گمراهی

مشخص شده است. اینجاست که به گفته‌های ناب امیرالمؤمنین علی (ع) می‌رسیم که راه نجات را صادق بودن و بهترین راه را برای ادامه زندگی در "میانه‌روی" می‌داند.

سیدمحمد رضا موسوی فرد

سال یک هزار و سیصد و نود و هفت هجری شمسی

www.ketab.ir